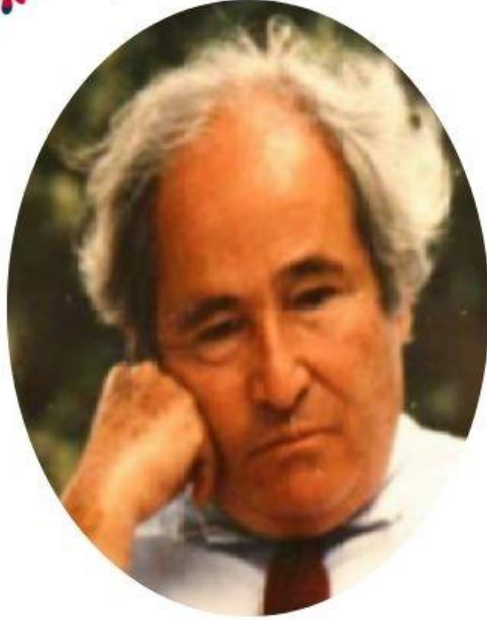

Fikret Kartel

1916 - 2004

Fikret KORTEK: Hocaların Hocası

2004 yılında kaybettiğimiz değerli bilim insanı, hocaların hocası, Prof. Fikret Kortel'in hayat hikayesinin genç kuşaklara aktarılması önemli bir görevdir. Bu uzun ve verimli hayat yeni yetişen bilim insanlarına örnek ve ibret olacak olaylarla doludur. Fikret bey, ömrü boyunca karşılaştığı engeller, talihsizlikler, anlayışsızlıklara aldırmandan olağanüstü bir enerjiyle kendini fiziğe, matematiğe ve genç nesillerin yetiştirilmesine adanmış, hiçbir olumsuzluktan etkilenmeden görevini sürdürmüştür. Fikret bey, Birinci Dünya Savaşının ortasında, 1916'da, eski ve köklü bir ailenin çocuğu olarak İstinye'de bir yalıda dünyaya geldi. Babası Mühendishane-i Humayun mezunu, sonradan Liâge'e gönderilen ve ilk Türk elektrik mühendislerinden olan Hüsnü Rıza bey, annesi ise iyi Fransızca bilen, müziğe yatkın bir ev hanımı olan Vecihe Hanımdı. Mütareke yıllarında, işgal İstanbul'unda büyükbabası Hüseyin Mazlum Paşa ile Sultanahmet civarında camilere gidişi ve işgal kuvvetleri askerlerine küçük taşlar atışı ilk çocukluk hatıraları arasında yer alır. Eğitim hayatı Aşiyân yolunda Kayalar mektebinde başladı, daha sonra kısa bir süre Zonguldak'ta özel öğrenim gördü, tekrar İstanbul'da Feyziye Mekteb'i ve son olarak da Robert Akademi'de eğitim aldı. Robert Akademi'de spor ve müzikle ilgilendi; yaş grubunda dekatlon, 100 metre ve masa tenisi şampiyonu oldu. Bu başarılarını çalışma ve antrenmandan çok doğal yeteneğine borçlu olduğunu ifade ediyor. İleri yaşlarında bile çok çevik ve dayanıklı oluşunun temelinde bu yetenek olsa gerektir. Zamanla ilgi alanı spordan müziğe kaymış, ancak bu işte gecikmiş olmasından dolayı, ileri düzeyde bir piyanist olmanın zorluğunu anlayıp, iyi bir dinleyici olmaya yönelmiştir. Öğrencilik hayatındaki başarıları da atletik başarıları gibi, özel bir gayretten çok doğal yeteneğine dayalı olmuştur. Robert Akademi'yi 1933 yılında şeref listesinde bitirince lise öğrenimi için ailesince Almanya'ya yollandı. Hitler'in iktidara gelişi ile eşzamanlı bu gelişme Fikret beyin hayatında önemli bir dönemeç oluşturur. 1936'da Berlin Herder Oberrealschule'nin fen kolundan, matematik dalında sınıfın en başarılı öğrencisi olarak mezun oldu. Altı ay AEG türbin fabrikasında çalışıp, kış dönemi başında makine mühendisi olmak üzere Technische Hochschule'de yüksek öğrenimine başladı. Ancak bu arada matematik ve fiziğe tutkusu artmış, mühendis olma hevesi ise azalmıştı. Ailesinden konu değiştirmek için izin istedi ve ileri fikirli babası oğlunun isteğini onayladı. 6 Ekim 1938 tarihli mektubunda yer alan;

"Sevgili Babacığım,

Size mektubumu gönderdiğim günden beri korku ile karışık derin bir heyecanla cevabınızı bekliyordum. Üç saat evvel telefonla ricamı kabul ettiğinizi bildirince ne kadar sevindiğimi tahmin edemezsiniz, hayatımda bu kadar sevindiğimi bilmiyorum.

Düşününüz: senelerden beri bir dakika bile hayalimden çıkmayan, alaya alınmak korkusuyla hiç kimseye bahsetmediğim bir emele kavuşmuş bulunuyorum! Size çok çok teşekkür ederim. Bundan sonra riyaziye ve fizikte şimdikinden çok daha seri ilerleyeceğime eminim, artık zihnim rahat olarak bütün kuvvetimle çalışabileceğim! İleride iyi bir ilim adamı olursam bunda

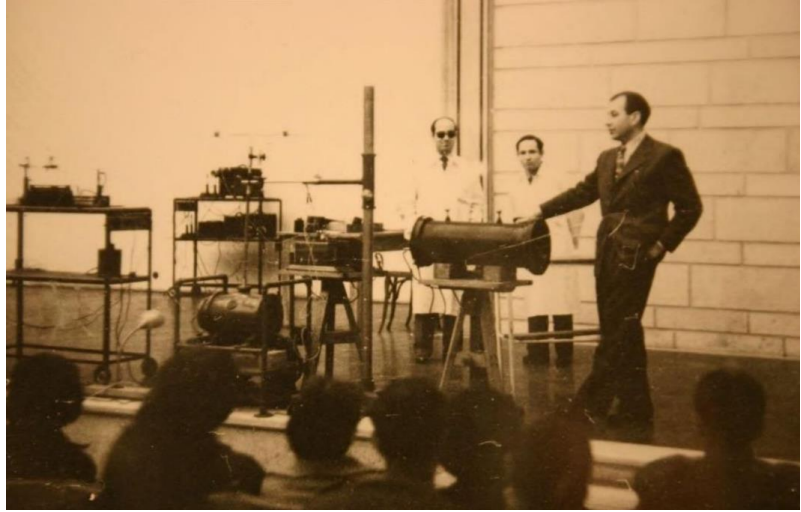

sizin ne kadar büyük bir hisseniz olduğunu hiçbir zaman unutmayacağım." sözleri önemli bir gene dönemecin belgesidir. Ancak Hitler ve yandaşlarının modern fiziği hor görüp, kuantum mekaniği ve relativiteyi 'Yahudi mekaniği ve relativiteyi 'Yahudi fiziği'

olarak damgaladıkları bir dönemde bu modern konular başşehir Berlin'de değil, daha gözden uzak Leipzig gibi yerlerde çalışılabiliyordu. Fikret Kortel'in, Heisenberg'in olduğu Leipzig'e gitme isteği, Berlin'de eğitim gören kardeşinin yalnız kalacağı gerekçesiyle ailesince uygun görülmedi. Bu talihsizliğin çok daha büyüğü, İkinci Dünya savaşının patlaması sonucu, yaz tatili için geldiği İstanbul'dan bir daha Berlin'e dönememesidir. Bir diğer talihsizlik de 1933'de İstanbul Üniversitesinde reform yapılırken büyük ölçüde, Nazi zulmünden kaçan Alman bilim adamlarından yararlanılmış ve böylece İstanbul Üniversitesi Almanya dışındaki en iyi Alman üniversitesi olmuşken Fizik biliminin, konuyu 50 yıl geriden takip eden bir Fransız profesöre teslim edilmiş olmasıdır. Bu durumda Fikret bey İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde öğrenime devam etmektense askerlik görevini yapmayı daha yararlı buldu. Üç yıl süren bu görev boyunca okuduğu İngilizce ve Almanca kitaplarla kendi kendini yetiştirmeye devam etti. Almanların Rusya'ya saldırdığı 22 Haziran 1941 günü, Eddington'un 'Mathematical Theory of Relativity' kitabından Genel Relativite öğreniyor olduğu da unutamadığı anılarından. Terhis sonrası, ilgiyle okumuş olduğu bir kuvantum alanlar kuramı kitabının yazarı Wentzel ile yazışarak, o yıllarda Zürih'de olan Wentzel'in yanına gitmek fırsatını yarattı; ancak yurtdışına

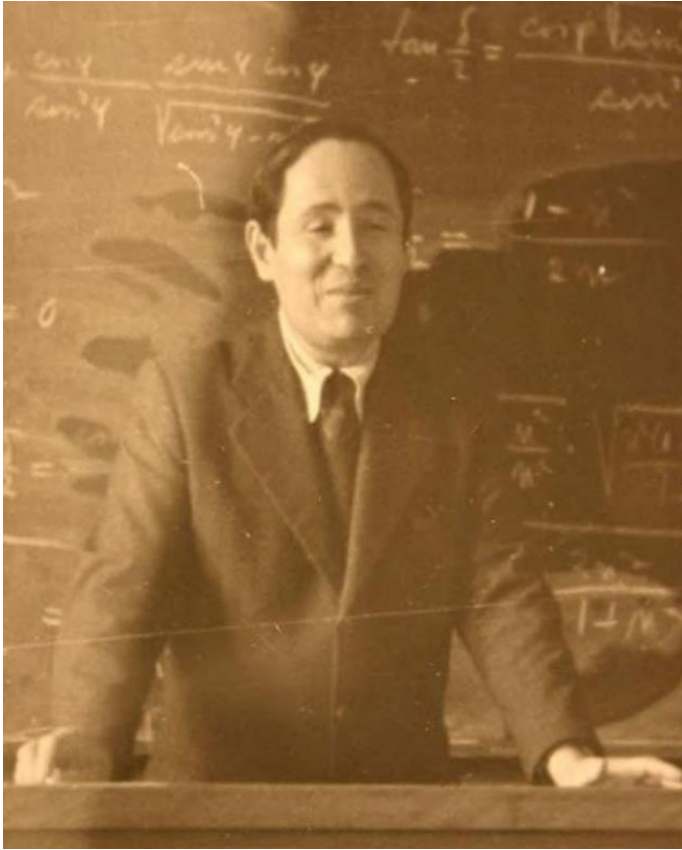
çıkmaq için izin alamadı. Görüşmek üzere Ankara'ya gittiği yetkiliden 'Yağma yok ! İsviçre'ye gidip atom bombasının sırrını öğrenip, gelip burada milyoner olacaksınız' cevabını alınca bu ölçüde mantıksızlıklarla boğuşmaktansa tekrar İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesine yazıldı ve dört yılın tüm sınavlarını tek sınav döneminde vererek mezun oldu. Fransız Profesör Fouchâ'nin dikkatini çeken bu başarı sonucu Genel Fizik Enstitüsü'ne asistan olarak atandı. Ancak Kuantum Elektrodinamiği ve Alanlar Teorisine duyduğu ilgiyi ve bu konulara yatırdığı zamanı yadırgayan Fouchâ tarafından, Fikret beyin kendi tabiriyle, 'enstitüden kovuldu'. Bu noktada akla gelen bir soru: Bir Osmanlı paşasının torunu, Cumhuriyet milletvekili ve müsteşarının oğlu olan ve birkaç yıl sonra meşhur maarif nazırı Haşim paşanın torunu ile evlenecek olan Fikret Kortel'in çilesinin rastlantısal olup olmadığıdır. Yakın dostu Feza Gürsey'in de değişik şehirlerde, değişik kurumlarda benzer zorluklarla karşılaştığı da göz önüne alınınca cevabın 'Hayır' olması gerekir. Anlaşılan tekelci ve otoriter yapılar uçlara tahammül gösteremiyor ama bilim ve sanat insanları da çoğu zaman uçlardan çıkıyor. İster istemez, daha mütevazî şartlardan gelen nice değerlerin bu

sistemde yok oldukları ve onları hiç tanıyamadığımız akla geliyor. Günümüzde bilim adamlarının 50 yıl öncesinin iki üniversiteli Türkiye'sindekilere göre daha şanslı oldukları düşünülebilir; ancak yaklaşık 100 üniversitemiz olsa bile,

gücünü tarihten alan merkezci eğilimlerin bu sistemi çok kısa zamanda 100 kampüslü tek bir üniversiteye dönüştürebileceği daima hatırlanmalıdır. Ancak dostça rekabet eden bağımsız üniversiteler özerk olabilir ve gerçek bilim adamları sadece böyle ortamlarda nefes alabilirler. Bugün genelde temel bilimler, özelde fizik dalında çok sayıda bölüm ve imkân varken, o yılların Türkiye'sinde sadece iki üniversite olduğunu ve İstanbul'dakinin de reaksiyoner bir görüşün tekelinde olduğunu hayal etmek güç. Bu noktada bir talih eseri, askerlik arkadaşı Sait Akpınar'ın aracılığı ile Denel Fizik enstitüsünde iş buldu; burada İsviçreli Prof. Zuber'in yanında, Sait Bey ve Adnan Sokullu ile beraber çalıştı. Almanya'daki mühendislik öğrenimi sırasında edindiği bilgi ve beceriler burada işe yaradı ve hem işinde başarılı oldu hem de Cahit Arf'ın önerdiği bir konuda tezini tamamlayarak 1950 yılında doktorasını aldı. Aynı yıl Heisenberg bir dizi konferans vermek üzere İstanbul'a geldiği zaman konuşmaları Türkçe'ye çevirmekle

görevlendirildi. Bu tanışıklık 1952 yılında Heisenberg'in direktörü olduğu Göttingen Max Planck Enstitüsü'nde iki yıl süren bir çalışma dönemi olarak meyvesini verdi. Dönüşünde İstanbul Üniversitesi Teorik Fizik kürsüsü kuruldu ve Feza Gürsey ile birlikte burada göreve başladı. Feza bey ABD'ye gidince de kürsüyü neredeyse tek başına omuzladı. Bir yandan da 1957'den sonra Robert Kolej Yüksek Okulu — Boğaziçi Üniversitesi'nde Matematik bölümünde, önceleri Cahit Arf, sonraları da Ratip Berker ile beraber çalıştı. 1984 yılında yaş haddinden emekli olmakla beraber bol bol okuyarak bilimdeki gelişmelerden kopmadı. 15 Aralık 2004 tarihinde, 88 yaşında aramızdan ayrıldı. Sonuçta Fikret Kortel'in neredeyse 90 yıla varan hayatında, eşi Peran Hanım'la 50 yılı aşkın mutlu bir evliliği, iki iyi yetişmiş çocuğu,

başarılı bir meslek hayatı ile mutlu ve kendi ile barışık bir ömür sürmüş olması onu sevenlerin tesellisi olmuştur. Yetiştirdiği yüzlerce fizikçi, matematikçi ve mühendis ondan ders içeriklerinin ötesinde bir şeyler öğrendiler. Pek çok öğrencisi onun fikir, davranış, hayata bakış açısından etkilendi ve kendisini model olarak benimsedi. Daima sevgi ve saygı gördü, öğrenciler kendi aralarında konuşurlarken bile hep 'Fikret Bey' olarak anıldı. 1981 yılında aldığı TÜBİTAK Hizmet ödülü, yetişmelerine katkıda bulunduğu öğrencilerinin kendisi hakkında hissettiklerinin somut

bir ifadesi olmuştur. Araştırmacı yönü için de kısaca 'Nobel ödüllü bilim adamları ile ortak makale yazan bir avuç Türk bilim insanından biri de Fikret Kortel'dir' demek yeterli olur. Otobiyografik notlarının son cümlesi eğitim ve hayat felsefesinin özeti gibidir ve Yunus Emre'nin "Bilmeyen ne bilsin bizi — Bilenlere selam olsun" deyişini hatırlatır: "DERSLERİMDE DAHA ZİYADE İYİ ÖĞRENCİLERE YARDIMCI OLMAYA ÇALIŞTIM."

Prof. Dr. ismet Ertay
(Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik Bölümü Emekli Öğretim Üyesi)

Prof Dr. Fikret Kortel'i 1954 yılında İ.Ü. Fen Fakültesi Denel Fizik Enstitüsü'nde asistan olarak göreve başlayınca tanıdım. O zaman Dr. Asistandı. Fikret Bey Denel Fizik Asistanı olmakla beraber teorik çalışan bir kişi idi. Gerek onun ve gerekse Dr. Feza Gürsey'in değerini anlayan Ord .Prof. Dr. K. Zuber, onları Enstitüsüne alarak teorik çalışmalarına imkan vermiştir. Fikret Bey ve Feza Bey doçent olunca Türkiye'nin ilk Teorik Fizik Enstitüsü'nü, Matematik blokunun üst katında kurdular ve bu alanda büyük hizmetler verdiler.

Karşıda sol başta Fikret Kortel görünüyor. Resim: İÜ Fen Fakültesi Kütüphanesi

Fikret Bey mütevazı ve hoşsohbet bir kişi idi. Seminerlerini bir sohbet havası içinde verirdi. Denel Amfisindeki seminerinde, Fizik bir üst üste inip çıkan yazı tahtalarını denklemlerle birkaç kez doldurduktan sonra vardığı sonucu dikdörtgen içine alarak fiziksel yorumunu yapmış ve "Allah'ın bütün bu anlattıklarımı ve yazdıklarımı bilmesi gerekmez. Çünkü onun için her şey doğal ve apaçıktır." demişti. Ünlü bir Fizikçiyi anlatırken 110, bu konunun Allah'ıdır." derdi. Çay Odası'nda genellikle uzun masanın sağ kenarının arkasında

oturarak çıkını açar ve öğle yemeği ihtiyacını giderirdi. Bu arada sohbetlere katılırdı. Böyle bir gün Hitler'den söz açılınca Fikret Bey şu soruyu sordu:

-Hitler'i size teslim etseler ne yapardınız?

Bu soruya odadakilerden kimi, "Çekip vururdum!" kimi, "Ekmek bıçağını kalbine saplardım.",

Kimi, "Kafasına balyozu İndirirdim!" gibi cevaplar verince Fikret Bey,

-İyi ki Hitler'i size veren olmadı. Demek ki verseler onu ziyan edecekmışsiniz.

Deyince Dr. Nezihe Taşköprülü,

-Peki Fikret. Hitler'i sana verseler sen ne yapardın? dedi.

Fikret Bey, *"Onu ayaklarından bileyi taşına tutar, yavaş yavaş işini bitirirdim."* cevabını verdi.

Fikret Bey çok tutumlu bir insandı. Yeni elbise giydiği nadirdi. Ceketinin kol uçları pörsümüş olurdu. Kolundaki saatin sünet armağanı olduğunu söylemişti. Bir gün çay Odası'ndaki sohbet, her gün Enstitü 'ye geliş-dönüş zorluklarından açılmıştı. Fikret Bey de her gün Bebek'ten Beyazıt' a gelinceye kadar dolmuş ve tramvaylarda çektiği sıkıntıları anlatınca Dr. Nezihe Taşköprülü ona,

-Fikret, sen istersen bu sıkıntıları çekmeyebilirsin. Niçin bir araba almıyorsun? dedi. Fikret Bey,

-Nasıl alabilirim, Nezihe Hanım? Halimizi görüyorsun. Bu maaşla araba alınabilir mi?

Nezihe Hanım —Maaşla alınsa ben de alırdım. Ama sana babandan bir sürü mal mülk kaldı. Onların geliri ile pek alâ alabilirsin.

Fikret Bey —*Ama o mallar benim değil ki. Onları babam, bana değil torunlarına bıraktı.*

Fikret Bey gerçekten zengindi. Bildiğimiz kadarı ile Bebek Koyu sırtlarında "Hüsnu Kortel Korosu" olarak anılan arazi ve Mısır Sefareti'nin bulunduğu sahildeki bazı binalar babasından ona miras kalmıştı.

Fikret Bey bir hafta sonu Denel Fizik Enstitüsü öğretim elemanlarını Bebek'teki evine davet etmişti. O zaman oğlu Fuat dört-beş yaşlarında bir çocuktur. Fuat bir ara misafirlerin

yanına gelince Fikret Bey ona Almanca bir şeyler söyledi. Çocukla Almanca konuşmasına bizlerin şaşırıldığını gören Fikret Bey açıklama yaptı: Fikret Bey çok iyi Almanca, eşi Perran Hanım çok iyi İngilizce bildikleri için Fuat doğunca aralarında bir prensip kararına varmışlar. O andan itibaren Fuat'la Fikret Bey Almanca, Perran Hanım ise İngilizce

konusacak, evdeki babaanne ve diğerleri doğal olarak Türkçe konuşacaklar. Böylece çocuk üç dili aynı zamanda öğrenecek. Öyle yapmışlar. Tercüme kavramı olmayan Fuat, babasının söylediği bir şeyi annesine İngilizce olarak, evdeki diğerlerine ise Türkçe aktarıyormuş.

Fikret Bey Fuat'a Allah'ın her şeyi bildiğini, her yerde hazır ve nazır olduğunu, her şeye gücünün yettiğini, her şeyi onun yarattığını söyleyerek "Allah" kavramını anlatmaya çalışmış. Onu dinleyen Fuat'ın "Allah, kaldıramayacağı kadar ağır taş yaratamaz." dediğini çay odasında anlatmıştı. Aradan yarım yüzyıl geçti. İnşallah Fuat, babasını da aşarak ondan da büyük bir adam olmuştur.